

ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

Турдиев Намозбек Бахритдин ўғли

Жиззах давлат педагогика университети, Педагогика-психология ва
музыка йўналишларида масофавий таълим кафедраси ўқитувчиси

Почта манзли: namozbek1992@mail.ru

+998993518527

Аннотация

Мустақил таълим жараёнига фаол методларни, ишбилармонлик ўйинлари ва ақлий хужум методикасига асосланган ўйин машғулотларини жорий этиш ўқитишнинг инновацион шакл ва методларидан фойдаланишда муҳим омил ҳисобланади. Мустақил таълим шахснинг ривожланишида асосий омил бўлиб, унинг келгуси фаолиятида мустақил ишлай олиш хусусиятларини тавсифловчи бўлиб хизмат қилади.

Мақолада талабаларнинг мустақил таълим жараёни, ўқитувчи раҳбарлигида амалга ошириладиган ўқув-тарбиявий ишлар, талабаларни мустақил фаолиятга жалб қилиш воситалари ҳақида сўз юритилади.

Калит сўзлар. Таълим, босқич, ўйин, кўникма, моделлаштириш, ишбилармонлик, технология, фаолият, эҳтиёж.

Мустақил таълим ўқитувчи билан бевосита алоқада бўлмаган ёки ўқитувчи томонидан билвосита махсус ўқув материаллари орқали назорат қилинадиган ўқув фаолияти туридир, у ўқув жараёнининг ажралмас ва мажбурий бўғини бўлиб, биринчи навбатда ўқитувчи ёки дарслик ёки ўқув дастурининг кўрсатмаларига мувофиқ талабалар томонидан индивидуал ишларни ўз ичига олади.

Замонавий дидактикада талабаларнинг мустақил таълим жараёни, бир томондан, бевосита аралашувсиз, лекин ўқитувчи раҳбарлигида амалга ошириладиган ўқув-тарбиявий иш тури сифатида қаралса, иккинчи томондан, талабаларни мустақил фаолиятга жалб қилиш воситаси сифатида қаралади. Талабалар мустақил таълим жараёни самарадорлигига фақат олий таълим муассасасида талабалар таълим олишининг барча босқичларини қамраб олувчи яхлит тизим сифатида ташкил этилган ва таълим жараёнига жорий қилгандагина эришиш мумкин.

Мустақил таълим олиш жараёни муаммолари билан З.А.Баришникова, А.С.Косогова каби педагог олимлар тадқиқот ишларини олиб боришган [1, 7].

Мамлакатимиз педагог олимларидан Б.М.Турдибоева, Қ.П.Хусанбоева ва бошқалар ўз тадқиқотларида талабалар мустақил таълимининг ташкилий ва методик асослари борасида фикр юритганлар[6,7].

Педагог олим А.К.Бушля «мустақил иш» тушунчаси мазмун-моҳиятини аниқлаштириб, шундай қўшимча қилади: «Мустақил иш кўпгина ҳолларда мустақил таълим даражасига ета олмаслиги мумкин» [2].

Мустақил таълим бевосита мустақил фикрлаш билан узвий боғлиқлиги сабабли унга берилган таърифни ҳам келтириб ўтиш мақсадга мувофиқ: «Мустақил фикрлаш - инсоннинг ўз олдида турган муаммоларни мақсад ва вазифаларини белгилаган ҳолда ўз билими ва ҳаётий тажрибаларига таяниб, турли йўл, усул, воситалар ёрдамида, ўзининг интеллектуал имкониятлари даражасида мустақил равишда ҳал қилишдан иборат бўлган ақлий фаолиятидир» [7].

Талабалар мустақил таълим олишга қизиқиш уйғотувчи куч, мотив сабабларга боғлиқ ҳолда улар ўз олдиларига мустақил таълим мазмунини ташкил этувчи мақсад ва вазифаларни белгилаб оладилар. Буни қуйидагича ифодалаш мумкин:

1. Мустақил фаолият олиб боришда муҳим ҳисобланган сиёсий мустақил таълим, замонавий воқелик ва уларга бўлган муносабат;
2. Танлаган йўналиши бўйича фаолият олиб бориш, талабанинг мустақил таълим олишларини ўзлаштиришга йўналтирилган тайёргарлик давридаги касбий мустақил таълим;
3. Ўқув фанларини янада чуқурроқ ўрганишга, шахсий – ҳаётий режалари, шахсий қизиқиш асосида йўналтирилган мустақил таълим;
4. Ўз истеъдодини ва сеvimли машғулотларини ривожлантириш билан боғлиқ бўлган мустақил таълим.
5. Ўз характерини тарбиялашга қаратилган мустақил таълим.

Мустақил таълим шахснинг ривожланишида асосий омил бўлиб, унинг келгуси фаолиятида мустақил ишлай олиш хусусиятларини тавсифловчи бўлиб хизмат қилади. Мустақил таълим мазмуни меҳнат характерига бевосита эмас, балки билвосита таъсир этиб, мустақил таълим учун имконият топа олишига боғлиқ бўлади. Мустақил таълим талабанинг келгуси фаолияти давомида ўз йўлини белгилашнинг воситаси бўлиб, талаба ўз имкониятларини баҳолай олишига сабаб бўлади. Талабада аниқ ифодаланган эҳтиёж сезилмасида, бироқ ҳар бир инсонда албатта, ўзини намоён этишига, ўзининг мавжудлигини намоён қилишга бўлган нобиологик эҳтиёж бўлади.

Талабаларнинг мустақил таълим жараёнини ташкил этишнинг асосий тамойиллари:

- талабаларнинг нафақат ўқитувчи, балки бошқа талабалар билан ҳам ҳамкорлик қилиш ва маълумот алмашиш зарурлигини белгилайдиган интерфаоллик принципи;
- мустақил ишлашга педагогик ёрдам кўрсатишда ўқитувчининг ўқувчининг индивидуал психологик хусусиятларини ҳисобга олишда намоён бўладиган таълимни индивидуаллаштириш принципи;

- техник воситалардан (видеоконференцалоқа), биринчи навбатда, масофавий таълим шароитида фойдаланишда долзарб бўлган талабанинг мустақил ишини назорат қилиш зарурлигини асослайдиган идентификациялаш принципи;
- ўқув стратегиясини танлаш ва талабанинг мустақил ишини ташкил этишни режалаштириш зарурлигини акс эттирувчи таълимни тартибга солиш принципи (шу жумладан талабаларнинг мустақил иши учун услубий ишланмалар);
- талабанинг техник воситалар билан ишлашда минимал малакага эга бўлишини, шунингдек, мустақил ишларни ташкил этиш учун бўш вақтдан оқилона фойдаланиш қобилиятини талаб қиладиган асосий билим ва кўникмаларга таяниш принципи;
- мустақил ишнинг талабанинг ақлий фаолиятини фаоллаштириш ва ривожлантиришга йўналтирилганлигини, дидактик муаммоларни мустақил равишда башорат қилиш, танлаш ва ҳал қилиш қобилиятини ривожлантириш, шунингдек, ушбу фан бўйича таҳсил олаётган бошқа талабалар билан ҳамкорликда билим олиш ёки курс;
- мустақил иш иштирокчиларига берилган фан ёки курс бўйича муаммоли масалаларни ўз вақтида муҳокама қилиш ва тузатиш имконини берувчи фикр-мулоҳазалар принципи;
- ташқи назорат ва ўз-ўзини баҳолаш принципи, шу жумладан нафақат ўқитувчи билан, балки маълум бир фан ёки курсда таҳсил олаётган бошқа талабалар билан ҳам маълумот алмашиш;
- иштирокчиларнинг мустақил ишлашига имкон берувчи фанлик тамойили
- илмий билимларнинг ҳозирги даражасида берилган муаммоларни ҳал қилиш;
- маълумотни қулай шаклда тақдим этишни таъминлайдиган кўриниш принципи;
- назария ва амалиёт ўртасидаги боғлиқлик принципи, бу вазиятли муаммоларни ҳал қилиш имконини беради;
- мустақил ишнинг қулайлиги ва мақсадга мувофиқлиги принципи;
- ўқув фанларининг меҳнат зичлигини ҳисобга олиш ва мустақил ишларни оптимал режалаштириш тамойили;
- билимларни эгаллашнинг мустаҳкамлиги тамойили.

Ўқув фанларининг меҳнат зичлиги ва оптимал режалаштиришни ҳисобга олган ҳолда, онглилик ва фаоллик тамойилларига, иш услубини индивидуаллаштиришга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Бу тамойиллар бугунги кунда етакчи бўлиб, биринчи ўринга чиқмоқда.

Мустақил таълимнинг онглилик ва фаоллик тамойили ўқув материални механик эсда сақлашни истисно қилади, ўқувчиларни унинг мазмунини чуқур англаш ва идрок этишга, ўзлаштирилган билимларда равонликка йўналтиради. Фаолият, энг аввало, талабанинг ўрганаётган нарсасига катта қизиқишнинг намоён бўлиши, унинг ўзлаштирилган билимларни тушуниш ишида ижодий иштироки. Фаолият ва ассимиляциядан хабардорликни ижодий фикрлашнинг юқори даражасисиз, олинган билимларга муаммоли тадқиқот ёндашувисиз тасаввур қилиб бўлмайди.

Талабаларнинг мустақил таълим жараёнини ташкил этиш тамойиллари асосида ушбу фаолиятни фаоллаштириш бўйича қуйидаги тавсияларни келтирамиз.

1. Бажариладиган ишнинг фойдалилиги. Агар талаба ўз ишининг натижалари маъруза курсида, методик қўлланмаларда, нашрни тайёрлашда ёки бошқа усулда қўлланилишини билса, у ҳолда топшириқни бажаришга бўлган муносабат яхши томонга сезиларли даражада ўзгаради ва бажарилган иш сифати ортади. Бу маънода, айниқса, маъруза ўқишда қўлланиладиган фанлар бўлимлари ва мавзуларининг слайд-презентациялари алоҳида аҳамиятлидир. Агар талаба кичик курсларда диплом (малакавий) иш учун топшириқ олган бўлса, у бир қатор фанлар бўйича мустақил топшириқларни бажариши мумкин, кейинчалик улар малакавий ишига бўлимлар сифатида киритилади.

2. Талабаларнинг ижодий фаолиятда иштироки. Бу илмий-тадқиқот ёки методик ишларда иштирок этиш: талабаларнинг илмий ва амалий конференцияларига ўқув-тадқиқот ва илмий-тадқиқот ишларининг элементлари билан маърузалар тайёрлаш бўлиши мумкин.

3. Таълим жараёнига фаол методларни, биринчи навбатда, ишбилармонлик ўйинлари ва ақлий ҳужум методикасига асосланган ўйин машғулотларини жорий этишни назарда тутувчи ўқитишнинг инновацион шакл ва методларидан фойдаланиш муҳим мотивацион омил ҳисобланади. Бундай ўйинларда фақат қарор қабул қилиш кўникмаларини эгаллаш эмас, балки аниқ касбий вазиятлар, уларда етакчи қарама-қаршиликларни аниқлаш билан моделлаштириш ҳақида бир томонлама хусусий билимлардан кўп томонлама билимга ўтиш мавжуд. Ушбу ёндашувнинг биринчи босқичи таълимда ишбилармонлик ёки вазиятли шакллари, шу жумладан компьютер технологияларидан фойдаланадиганлар ҳисобланади.

4. Билимларни назорат қилиш учун рағбатлантирувчи омиллардан фойдаланиш (йиғувчи баҳолар, рейтинг, тестлар, ностандарт имтиҳон тартиблари). Бу омиллар, маълум шароитларда, рақобатбардошликка интилишни келтириб чиқариши мумкин, бу ўз-ўзидан талабаларнинг ўзини ўзи такомиллаштириш учун кучли мотивацион омил ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Барышникова З.А. Организация самостоятельной познавательной деятельности студентов – заочников. – М.: 2000. – 196 с.
2. Бушля А.К. О самообразование //Сов.пед. 1979. №2.- С. 43-45.
3. Громцева А.К. Самообразование учащихся средних профтехучилищ. – М.: Высшая школа, 1987.- 48 с.

4. Косогова А.С. Педагогические основы творческого самовыражения как фактора становления будущего учителя: Автореф. дисс. ... докт. пед. наук. – Хабаровск: 2000. - 45 с.
5. Муслимов Н.А., Қўйсинов О.А. Касб таълими йўналиши бакалаврларини тайёрлашда мустақил таълимнинг аҳамияти // Мактаб ва ҳаёт. – Тошкент, 2004. - № 1. – Б. 18 - 20.
6. Турдибоева Б.М. Талабаларда мустақил онгли фаолиятни шакллантиришга илмий – педагогик ёндошув // Халқ таълими. – Тошкент, 2001.- №1. – Б. 106 – 108.
7. Хусанбоева Қ.П. Адабий таълим жараёнида ўқувчиларни мустақил фикрлашга ўргатишнинг илмий-методик асослари: Дис. ... пед.фан.док. –Тошкент: ЎзПФТИ, 2004. – 261 б.